

Anna Zelga-Szmidla, Eugeniusz Gurgul

Katedra Zarządzania Agrobiznesem Politechniki Częstochowskiej

Speleologia na Jurze

Krakowsko-Częstochowskiej

Słowa kluczowe: jaskinie, Jura Krakowsko-Częstochowska

Speleology on Kraków-Częstochowa Upland

Key words: caves, speleology, Krakowsko-Częstochowska Upland.

Abstract:

The region of Kraków-Częstochowa upland is abounded in caves which make of 70% of all caves in Poland. Five of them (“Jaskinia Wierzchowska Góra”, “Jaskinia Łokietka”, “Jaskinia Ciemna”, “Jaskinia Nietoperzowa” and “Jaskinia Smocza Jama”) are open to tourists with a present of guide. Therefore, the caves are described in this paper. Visiting caves is much more interesting in the way like speleologists do, however, it may be dangerous and needs beside a special equipment a very good physical condition. Destroying and littering of the caves is a serious problem for preservation of invaluable elements of nature.

Wstęp

Wyżyna Krakowsko-Częstochowska stanowi nie tylko atrakcję dla amatorów wspinaczki, narciarstwa, czy pieszych bądź rowerowych wycieczek. Jest to wspaniały teren dla speleologów, gdyż jest tu duża ilość jaskiń, będących nieodłącznym elementem jurajskiego krajobrazu. Charakterystyczne formy Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej powstały w wyniku osadzania się na dnie istniejącego wcześniej morza skorup martwych zwierząt dzięki czemu powstały grube pokłady wapienia, które z upływem lat ulegały krasowieniu. Jedną z najciekawszych form krasu jest jaskinia. Jest ich tu około tysiąca (co stanowi 70% wszystkich jaskiń w Polsce) ale tylko część z nich udostępniona jest zwiedzającym. Pozostałe są zamknięte kratami a dostać się do nich mogą jedynie zrzeszeni członkowie speleoklubów po uprzednim uzgodnieniu z Zarządem Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych. Przed zwiedzaniem jaskiń należy przede wszystkim zapoznać się z jej opisem i grożącymi niebezpieczeństwami gdyż nie-

które z nich posiadają rozwinięcia pionowe i ich penetracja bez odpowiedniego sprzętu oraz umiejętności jest niemożliwa.

Teren Jury dzięki skałom, z których jest zbudowany łatwo ulega erozji ale przez to stanowi doskonały „budulec“ dla tego typu form. Dlatego też nie powinien dziwić fakt, że jest to jedno z największych skupisk jaskiń w Polsce. Szczególnie duże ich nagromadzenie obserwuje się w okolicy Ojcowa. [6]

Jaskinie stanowiły doskonałe schronienie dla ludzi pierwotnych, stąd odkryto w nich pierwsze ślady występowania człowieka na terenach Polski. Działalność przemysłowa człowieka, oraz pseudoturystów spowodowała, że w wielu przypadkach szata naciekowa jaskiń uległa nieodwracalnemu zniszczeniu.

Celem pracy jest prezentacja wybranych jaskiń Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej jako obiektów historycznych i turystycznych.

Zestawienie charakterystycznych jaskiń

Najdłuższymi jaskiniami na Wyżynie są: [9]

1. Jaskinia Wierna - 1027 m długości,
2. Jaskinia Wierchowska Górna w Wierchowiu - 975 m długości,
3. Jaskinia Brzozowa - 645 m długości ,
4. Jaskinia Szachownica I - 600 m długości,
5. Jaskinia Twardowskiego - 500 m długości,

Najgłębszymi jaskiniami są: [1,6,7,8]

1. Jaskinia Studnisko w Sokolich Górach - 75,5 m głębokości,
2. Jaskinia Szeroki Aven - 59 m głębokości - wg najnowszych odkryć (awans z 3/4 poz. z 45 m gł.),
3. Jaskinia Januszkowa Szczelina - 56 m głębokości,
4. Jaskinia Piętrowa Szczelina w Niegowej - 45 m głębokości,
5. Jaskinia Błotna - 42 m głębokości ,

Dla turystów udostępnione są do zwiedzania z przewodnikiem: [1,6]

1. Jaskinia Wierchowska Górna w Wierchowiu,
2. Jaskinia (Grota) Łokietka w Ojcowie,
3. Jaskinia Ciemna w Ojcowie,
4. Jaskinia Nietoperzowa w Jerzmanowicach,
5. Jaskinia Smocza Jama w Krakowie [6].

Walory turystyczne poszczególnych jaskiń

Jaskinia Wierchowska Górna jest najdłuższą jaskinią udostępnioną do zwiedzania dla turystów. Długością ustępuje tylko jaskini Wiernej. Położona jest w Dolinie Podkarpackiej. Posiada oświetlenie elektryczne, a zwiedzanie trasy o długości 370 m trwa godzinę.

Jaskinia Łokietka jest jedną z najbardziej znanych polskich jaskiń. Leży na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego. Według legendy w jaskini tej ukrywał się król Polski Władysław Łokietek przed pościgiem króla czeskiego Wacława II. Król przebywał tam około sześciu tygodni, a życie uratował mu pająk, który zasłonił otwór pajęczyną, czym zmylił pościg.

Jaskinia Ciemna, położona na terenie na zboczu w masywie . Uważa się ją za największą na terenie pod względem wielkości komory, a zarazem należy do najważniejszych stanowisk archeologicznych w Polsce. Pierwsze ślady człowieka

w *Jaskini Ciemnej* pochodzą sprzed ok. 125 tys. lat. u wejścia której założył on swoje siedlisko. Miejsce to obecnie nazywane jest *Oborzyskiem*. Łącznie z nim Jaskinia ma 230 m długości. *Jaskinia Ciemna* składa się właściwie z jednej olbrzymiej komory, 80 m długości, 20 m szerokości i 10 m wysokości, która u końca zwęża się i przechodzi w tzw. tunel. Obecnie zamieszkują ją , ćmy, białe wiję. Jaskinia jest nieoświetlona (stąd jej nazwa). Zwiedzający otrzymują świece, by ułatwić zwiedzanie. Środkową część komory zdobią wielkie kopulaste stalagmity, których wysokość sięga do 1 m. jest pokryty licznymi stalaktytami rurkowymi. W 1924 r. jaskinia została wpisana do rejestru zabytków.

Jaskinia Nietoperzowa znajduje się w gminie Jerzmanowice-Przegonia. Nazwa jaskini pochodzi od znalezionych szczątków kopalnych i współcześnie żyjących nietoperzy. Jaskinia ta nazywana była także Jerzmanowicką, Księżą lub Białą. Jest ona usytuowana w grupie skał górnej części Doliny Będkowskiej. Położona 447 m n.p.m. ma 306 m długości. Jest jedną z największych jaskiń Wyżyny Krakowskiej. Na uwagę zasługuje wodospad naciekowy w początkowej części jaskini oraz liczne kotły wirowe na stropie w głębszych jej częściach. Już w XIX wieku ze względu na wypełnisko i odchody nietoperzy, prowadzono eksploatację przemysłową tej grotty. W latach 1872-1879 prace eksploatacyjne, prowadzone były z ramienia Górnośląskiego Urzędu Górniczego przez Grube'go i w znacznym stopniu zniszczyły one pierwotne osady jaskini. Pierwsze poszukiwania przeprowadził tu w roku 1871 hrabia Jan Zawisza, właściciel Doliny Ojcowskiej. Następnie nadzór archeologiczny przejął Römer. Znaleziska archeologiczne zostały przekazane do muzeum wrocławskiego. Zebrane wtedy zabytki przekazał do muzeum wrocławskiego. W 1918 r. badania w pobliżu wejścia do jaskini przeprowadził Leon Kozłowski. Po II Wojnie Światowej w latach 1956-1963 prace archeologiczne prowadził Waldemar Chmielewski.[3] Z punktu widzenia archeologicznego Jaskinia Nietoperzowa znana jest przede wszystkim jako stanowisko górnopaleolityczne datowane na 38 000 lat p.n.e. Podówczas była ona obozowiskiem ludzi pierwotnych. Łowcy jerzmanowscy byli przedstawicielami grup ludzkich, określanych już jako *Homo sapiens, sapiens* (człowiek myślący), który był związany z tak zwaną kulturą jerzmanowicką. W trakcie wykopalisk natrafiono także na fragmenty naczyń glinianych, narzędzia kamienne, krzemienne oraz kości pozostawione przez grupy ludzkie, odwiedzające jaskinię w następnych epokach - od neolitu do średniowiecza (od 4500 p.n.e. do XIII w. naszej ery)[3,4]. Jaskinia jest często odwiedzana przez turystów. Godnym podkreślenia jest również fakt wykorzystania jej na potrzeby produkcji filmowych. Po raz pierwszy do Nietoperzowej ekipa filmowa zawitała w 1995 r., kręcono wtedy „Legendę o Świętym Mikołaju“. Dwa lata minęły i 5 listopada 1997r. Jerzy Hoffman nakręcił w jaskini scenę do filmu „Ogniem i Mieczem“.

Jaskinia Smocza Jama - krasowa w obrębie jest, jedną z turystycznych atrakcji. Z jaskinią wiąże się legenda o Smoku Wawelskim. Główny ciąg jaskini stanowi trasa turystyczna o długości 81 m, która rozpoczyna się na terenie zamku na Wawelu. Stąd dostać się można do niej za pomocą kręconych schodów. Na trasie przemarszu znajdują się trzy komory, największa o długości 25 m i wysokości do 10 m. W niektórych miejscach ściany i sklepienie jaskini wzmocnione

są ceglanymi murami i filarami, jeden z nich zasłania prowadzący do innego otworu jaskini. Wyjście z jaskini znajduje się poza obrębem murów zamku, w pobliżu koryta Wisły. Pozostałe jej części są niedostępne dla turystów. Stanowią je dwa ciągi korytarzy: pierwszy rozpoczynający się w pobliżu wyjścia, biegnie w kierunku południowym w stronę rzeźby Smoka Wawelskiego. Do drugiego, znacznie dłuższego, uzyskano dostęp po przebicciu tunelu w 1974 r. Jest to system niewielkich sal i korytarzy z w początkowej części. Osobliwością znajdujących się tam jeziorok jest rzadki – studniczek tatrzański.

Zagrożenia ekologiczne

Poza turystycznym zwiedzaniem jaskiń istnieje możliwość zwiedzania jaskiń w sposób speleologiczny [2]. To znaczy oglądać je i zwiedzać w taki sposób w jaki robią to grotolazi. Ten styl poznawania podziemnego świata jest dużo bardziej ekscytujący i dający więcej satysfakcji niż turystyka zbiorowa. Jednak wiążą się z tym większe koszty bowiem aby w pełni bezpiecznie i legalnie eksplorować najpiękniejsze jaskinie należy wynająć przewodnika-speleologa, który podobnie jak typowy przewodnik górski poprowadzi zwiedzających przez ciemne zakamarki grot, dbając o bezpieczeństwo i gwarantując niezapomnianą przygodę. Również sam ochotnik musi sprostać pewnym wymaganiom, które nie są konieczne w przypadku oglądania udostępnionych turystycznie jaskiń. Najważniejszym warunkiem jest brak klaustrofobii czyli lęku przed ciasnymi, zamkniętymi pomieszczeniami, gdyż podczas pobytu w jaskini zwiedzający będzie zmuszony przeciskać się w wąskich szczelinach i czołgać się w ciasnych korytarzykach. Drugim, ważnym warunkiem jest umiejętność łatwej wspinaczki i brak lęku wysokości. W niektórych partiach jaskiń trzeba się wspiąć i niezbędne są również podstawowe znajomości zasad wspinaczki. Oprócz wymagań osobowych istotny jest również odpowiedni sprzęt. Przewodnicy zapewniają podstawowy sprzęt speleologiczny, jednak niektóre rzeczy należy kupić samemu (odpowiedni kombinezon, buty, kask z oświetleniem). Jak określa wielu miłośników takiej turystyki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej najciekawsze jaskinie są zakratowane, a wejście do nich jest niemożliwe.

Fakt niszczenia i zaśmiecania jaskiń stanowi coraz większe zagrożenie dla istnienia tych bezcennych obiektów przyrody nieożywionej. Skala tego problemu obejmuje już nie tylko jaskinie turystyczne i łatwo dostępne, lecz również obiekty, do zwiedzenia których niezbędny jest sprzęt alpinistyczny. „W wielu przypadkach otwory jaskiń lub nawet fragmenty przyotworowe zostały zasypane śmieciami w sposób utrudniający, bądź nawet uniemożliwiający eksplorację.” [5] Dlatego tak ważne jest informowanie wszystkich turystów o zakazie zaśmiecania. Wszyscy zwiedzający muszą sobie uzmysłowić, iż ochrona wszystkich elementów środowiska jest tym bardziej zasadna, im bardziej stają się one nie tylko regionalnym, narodowym, ale i światowym dziedzictwem przyrody. Osoby badające fakt niszczenia i zaśmiecania jaskiń twierdzą że najtrudniejsza jest ochrona jaskiń położonych na gruntach prywatnych, gdyż właściciel terenu jest jedyną osobą decydującą o tym, co dzieje się na jego terenie. Dobrym rozwiązaniem problemu mogłoby być dokładnie prawne sprecyzowanie ochrony jaskiń, a zwłaszcza jaskiń

położonych na gruntach prywatnych. Program ochrony jaskiń jaki jest realizowany przez PTTK ma na celu zachowanie tych obiektów w kooperacji z władzami lokalnymi poprzez oczyszczenie, zabezpieczenie i ochronę prawną jaskiń zaśmieconych, a także tych, którym grozi dewastacja. Innym sposobem ocalenia bezcennej wartości jaskiń jest ich udostępnianie turystyczne i stały nadzór nad obiektem.

Ruch turystyczny jaskiń dotyczy stosunkowo małej grupy zwiedzających, którym zdarza się często tam powracać i są oni zainteresowani ich ochroną.

Podsumowanie

Wyżyna Krakowsko-Częstochowska jest unikatowym obszarem o znamienitych możliwościach speleologicznych. Mnogości i różnorodności jaskiń daje nie tylko możliwości uprawiania turystyki i rekreacji, ale jest także znakomitym zapleczem dydaktycznym dla nauczania przedmiotów przyrodniczych w szkołach różnego szczebla. Przybywający do tych miejsc ludzie nie zawsze są stosownie przygotowani i wykształceni kierunkowo. Dlatego też stanowią często zagrożenie ekologiczne dla tych obiektów. Drogą do zminimalizowania tych negatywnych problemów jest ochrona jaskiń i podnoszenie świadomości ekologicznej zwiedzających. Najskuteczniejszym sposobem kształcenia jest dawanie przykładu przez doświadczonych speleologów którzy wielokrotnie przybywają do określonych jaskiń.

Piśmiennictwo:

1. Adamczyk S., Firlej K., 2001, *Jura Krakowsko-Częstochowska*, Pascal, Bielsko-Biała.
2. *Biuletyn Prasowy* 2005, Polska Organizacja Turystyczna nr 126, Warszawa.
3. Chmielewski W., 1961, *Civilisation de Jerzmanowice*, Wrocław-Warszawa-Kraków
4. Chochorowska E., Dagnan-Ginter A., *Najstarsze ślady pobytu człowieka na Jurze Krakowskiej (starsza i środkowa epoka kamienia)*, Pradzieje i Średniowiecze" Kraków 1995.
5. *Jaskinie: niszczenie, zaśmiecanie – ochrona 2005*, Ekopartner 5,(163), 26-27.
6. Partyka J., Tyc A., 2004, *Od Złotego Potoku do Ojcowa*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców.
7. Skalski A., 1994, *Waloryzacja biologiczna jaskiń Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, W: *Szlaki Ochrony Przyrody Obszarów Kresowych*, Smoleń, 12-17 09, Dąbrowa Górnicza 49-55.
8. Skalski A., Wójcik Z., 1968, *Jaskinie Rezerwatu Sokole Góry*, Ochrona Przyrody 33; 327-379.
9. Szelerewicz M., Górny A., 1986, *Jaskinie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej*, PTTK, Kraj, Kraków-Warszawa.